

**DIN ISTORICUL INDUSTRIEI ROMĂNEȘTI INTERBELICE.
PRINCIPALELE COMPONENTE ALE RAMURILOR
DE PROFIL DIN DOBROGEA (II)***

ST. LASCU

INDUSTRIA TEXTILĂ ȘI A PIELĂRIEI. Inspectoratul de specialitate împărțea astfel, în 1928, această ramură industrială: „fabricile de postavuri și torturi de lână, care întrebuințează ca material prim lână, destul de abondentă în Dobrogea, pânzeturi și țesăturile de bumbac, cari întrebuințează cânepa indigenă și din străinătate și tăbăcăriile”⁷². În întreaga perioadă interbelică însă, în regiune se va resimți acut lipsa unor mari fabrici pentru prelucrarea uneia din însemnatele bogății ale Dobrogei — *lina*; în 1923, de pildă, se deplîngea faptul că „nu s-a ivit nici o inițiativă care să industrializeze această producție. Nici un capitalist nu a investit capitalul său în industria lânei, atît de lucrativă în împrejurările de astăzi, cînd din cauza valutei suntem siliți să ne restrîngem la producția internă”⁷³; iată de ce, atunci cînd ziarul „Curierul Sindicatului Agricol”, din Constanța, propune ca producătorii de lînă să-și unească forțele pentru a pune bazele unei *fabrice de postav*, presa consemnează că „Ideea este foarte bună. Este de cel mai mare folos nu numai pentru noi Dobrogenii, dar pentru întreaga economie națională, căci cel mai elementar principiu de economie politică cere ca industriile să se facă în locul de producție a materiei prime”⁷⁴.

În regiune erau trei mari *fabrice de tăbăcărie și pielărie*. Cea mai veche dintre ele este *Tăbăcăria Românească*, înființată în zona dinspre Mamaia a Lacului Tăbăcărie, în 1879⁷⁵. În 1928, ea avea un capital inves-

* Prima parte a materialului a apărut în „Pontica”, XIX, 1986, pp. 203—221; vezi și Idem, *Mărturiile documentare privind dezvoltarea industriei în județele Constanța și Tulcea în perioada 1878—1944*, în „Revista muzeelor și monumentelor. Muzeu”, XXIV, nr. 8, 1987, pp. 63—74.

⁷² N. Năsturaș, *Industria mare în Dobrogea*, în „Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Constanța”. *Volum festiv cu prilejul Semicentenarului realipirii Dobrogei. 28 octombrie 1923*, p. 69.

⁷³ A.B. Plopul, *Industrializarea lînei în Dobrogea*, în „Dacia”, X, nr. 37, 17 februarie 1923, p. 1.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ Ulterior, amplasamentul acesteia a fost situat pe malul Mării Negre, între străzile Grozești, Unirii și Dorobanți (actualul cartier Faleză-Nord).

tit de 80.400 lei aur, o forță motrice de 206 C.P. și 30 lucrători, producând 6.700 t/an, talpă și pielărie diversă. În același an, *Tăbăcăria D. Caloyros*, tot din Constanța, avea un capital investit de aproape 100.000 lei aur, 60 C.P., 18 lucrători și producea 6.700 t/an, talpă și pielărie. Cea mai mare întreprindere de profil din regiune era *Fabrica de tăbăcărie „Talpa“*, succursală a S. A. „Talpa“, din București, înființată la Tulcea în 1919. În 1926, ea avea o producție săptăminală de 10.000 kg talpă, 5.000 kg piele, 5.000 perechi opinci și folosea un număr de 86 lucrători⁷⁶. Conform unor date din anul următor, ea avea un capital investit de 1.874.000 lei aur, 126 C.P. și 89 de lucrători. La jumătatea deceniului patru, producția fabricii se mărește considerabil, ea fiind apreciată ca fiind „un element de prim ordin în viața economică și industrială a orașului Tulcea, contribuind la înlăturarea aproape în întregime a șomajului în acest oraș“; în acest an, 1936, forța motrice ajunsese la 260 C.P., iar numărul lucrătorilor la 250⁷⁷. Până în anul 1940, aici lucrau circa 300 de muncitori, care, după începerea războiului, vor fi licențiați datorită restrîngerii activității de producție (lipseau în special extractele necesare tăbăcăriei, aduse din import), înrăutățindu-se, astfel, și mai mult precara lor situație materială⁷⁸.

În 1928, mai erau menționate *Fabrica de frînghierie „E. Vladimirov“*, din Tulcea, cu 16.000 lei aur capital investit și 6 lucrători; *Fabrica de postav și dimie „I. Pandrea“*, instalată la Topolog (jud. Tulcea), care avea un capital investit de 26.000 lei aur, 8 C.P. și 4 lucrători; *Fabrica de postav „Frații Steinke“*, din Murfatlar (Basarabi), capital investit 53.000 lei aur, 25 C.P. și 5 lucrători. În 1926, din inițiativa mai multor proprietari de vite din Dobrogea, în frunte cu C. Golea, ia ființă, cu sprijinul financiar al Băncii „Transylvania“, o *fabrică de postav pe malul Lacului Tăbăcărie*, lângă linia ferată care ducea la Mamaia⁷⁹, inițiativă apreciată de presa constănțeană⁸⁰; în statisticile interbelice nu întîlnim referiri la această fabrică, cu excepția uneia din 1936: „în localul fostei fabrici de postav de pe b-dul Regina Maria (azi, b-dul Lenin), pe malul lacului Siutghiol, s-au pus bazele șantierului naval „Neptun“⁸¹. La Tulcea ființa, din 1922, *Fabrica de covoare „D. A. Cosmeto“*; sub conducerea lui Jean Cuzungiuolu învățau meseria de țesătoare de covoare „persiene“ circa 250 „copile lipsite de mijloace de întreținere“⁸². În 1928, ea avea un capital investit de 15.000 lei aur și 40 de lucrători.

⁷⁶ V. Postelnicu, *Op. cit.*, p. 200. Din 1885 datează prima „mare“ fabrică a industriei tulcene — *Tăbăcăria „Prodanof“* (41 lucrători) P. Zaharia, L. Gherasim, *Op. cit.*, p. 403). (În anii interbelici nu mai apare vreo Tăbăcărie cu acest nume; presupun că a continuat să funcționeze, avînd altă denumire).

⁷⁷ *O industrie românească*, în „Marea Românească“, IV, nr. 57—60, 1936, p. 10.

⁷⁸ Arhivele Statului Tulcea. *Fond Camera de Muncă*, dos. 12/1940, f. 214.

⁷⁹ „Dobrogea jună“, XXII, nr. 146, 7 iulie 1926, p. 1; „Marea Neagră“, III, nr. 167, 18 martie 1926, p. 1.

⁸⁰ „Dobrogea jună“, XXII, nr. 151, 13 iulie 1926, p. 1.

⁸¹ „Marea Românească“, IV, nr. 57—60, 1936, p. 10.

⁸² *Industria covoarelor din Tulcea*, în „Vocea Sfatului Negustoresc“, IV, nr. 1, 1 februarie 1925, p. 1.

În regiune existau mai multe țesătorii,⁸³ concentrate la Constanța. Astfel, Țesătoria „Sănătatea“, organizată în anii '20 sub forma unei „cooperative“, avea, în 1928, un capital investit de 200.000 lei aur, 110 C.P. și 40 de lucrători (era situată pe str. Eternității nr. 10). Țesătoria „D. Constantinidini“ (situată pe fosta str. Productelor) avea, în 1934, 20 de salariați, în 1938 — — 22 de angajați, pentru ca la 1 aprilie 1941 producția să fie sistată, țesătoria „fiind lichidată“. În august 1942 ia ființă, la Mangalia, Fabrica „Fuiorul Dobrogean“, filială a S.A.R. „Südostropa“, specializată în topirea inului; în martie 1944, ea avea 52 de angajați (2 calificați și 4 funcționari — restul, necalificați).

Cea mai mare și importantă dintre ele era însă Fabrica „Dobrogeana“. Țesătorie și Filatură⁸⁴. Societatea respectivă, cu sediul la București, este înființată în 1937 — un prim rezultat al Legii pentru încurajarea și îndrumarea culturii, industrializării și valorificării plantelor textile (din aprilie acel an). Fabrica din Constanța este înălțată pe terenul din Halta Traian (unde există, modernizată, și astăzi), fiind pusă în funcțiune la 10 august 1938⁸⁵. Capitalul inițial a fost de 10 milioane lei, mărit în același an la 20 milioane lei, în 1939 adăugându-i-se încă 10 milioane, iar în 1941 este majorat la 40 milioane lei. În 1938 au fost produse 335 t de saci și pînză de saci și saltele, în anul următor 380 t — ceea ce însemna folosirea a numai 37 la sută din capacitatea fabricii. În 1941, producția scade la 171 t, crește în anul următor la 207 t, la 250 t în 1943, iar în 1944 scăzînd la 120 t. În timpul războiului, producția a fost afectată în special de lipsa iutei — importată din Indiile engleze (363 t în 1938, 929 t în 1939, 285 t în 1940, 4 t în 1941)⁸⁶ —, cînepa indigenă fiind mai puțin folosită, datorită calității proaste. De remarcat faptul că, în 1941, au fost instalate și mașini de producere a hîrtiei, dar care nu au funcționat. Capacitatea de prelucrare a cînepei și a inului era de 1.200 kg/24 ore. Personalul fabricii a variat de la 516 (22 calificați), în 1938, la 361 în 1939, 252 în 1941. Fabrica dispunea de mașini moderne, instalațiile sale fiind apre-

⁸³ Arhivele Statului Constanța. *Loc. cit.*, dos. 34/1935, f. 19; dos. 40/1941, fl.; *Fond Prefectura Constanța*, dos. 34/1938, f. 44; *Fond Inspectoratul Muncii*, dos. 88/1944, f. 1. În anii '20, *Societatea Industriile Unite. Dobrogea*, din Constanța (str. Cerealelor — azi, b-dul 1 Decembrie 1918), producea pînză diversă (zefir, americană, pentru cearceafuri, saltele, perdele, pînză națională), din cînepă în cantitate de 10.000 m/zi; avea o forță motrice de 50 C.P. și 70 lucrători (în 1923). În 1921 se înființase *Fabrica de frînghii „Odgonul“* a Băncii Maritime, tot din Constanța, avînd 22 de lucrători. (Este posibil ca secțiile de țesătorie și frîngerie înființate de Spiru I. Macri în 1920, pe str. Eternității, colț cu str. Cerealelor — în zona întreprinderii de industrializare a laptelui, de astăzi — să fi funcționat și în anii '30).

⁸⁴ Vezi M. Stanciu, A. Răducănescu, M. Iacob, M. Boia, *op. cit.*, p. 120—123.

⁸⁵ Arhivele Statului Constanța. *Fond Întreprinderea textilă „Dobrogeana“*, dos. 3/1938—1941, f. 76. În 1938 erau deja în funcțiune secțiile filatură, țesătorie și confecții, precum și atelierele mecanic, electric și de timplărie; în 1941 se mai adaugă și secția de frînghii. Fabrica a beneficiat de prevederile Legii de încurajare a industriei, din 1912 (scutiri de taxe fiscale, vamale, de reducere a celor de transport).

⁸⁶ *Loc. cit.*, dos. 9/1938—1946, f. 8.

ciate ca fiind „cele mai moderne din sud-estul european”⁸⁷. În 1941, existau 76 de războaie, 5 mașini de filat, cîte 1 mașină de dărăcit, tors, răsucit, făcut bobine (toate importate din Germania și Anglia). Forța motrice era dezvoltată de mai multe motoare cu capacitate totală de 304 C.P., în 1938-1940, și 522 C.P. în 1941. Era printru puține întreprinderi din oraș care aveau ceas de control cu fișă ; programul de lucru era de 8 ore, respectiv 7—12, 13—16.

INDUSTRIA CHIMICĂ. Nu au existat, pînă la cel de-al doilea război mondial, adevărate stabilimente industriale care să reprezinte, în Dobrogea, această ramură. Autoritățile apreciau, în 1928, că „În Dobrogea găsim materie primă în abundență, pentru dezvoltarea industriei chimice. Astfel — se preciza — pentru fabricile de culori de pămînt și ocruri avem dealuri întregi de astfel de pămînt colorant, iar fabricile de sulfat și acid sulfuric din țară, se aprovizionează cu pirită din Dobrogea”⁸⁸. În anii '20, deși „Din cauza importului dificil și a valutei scăzute a leului, a fost o necesitate să se fabrice în țară unele din produsele chimice” și se considera că „Una din industriile care a luat o dezvoltare oarecum înfloritoare în Dobrogea este industria chimică”⁸⁹ — practic această ramură era redusă la cîteva ateliere de vopsele și culori de pămînt. „Fabricile mai principale”, în 1928 erau : *Fabrica de culori de pămînt și ocruri* instalată în comuna Defcea (jud. Constanța), 47 C.P., 25 lucrători, 2 t/zi producție (în 1924); *Fabrica „Furnica”*, 20 lucrători, producea, la Constanța, unsori, carton asfaltat, săpun, alte produse chimice (15 vag./an, unsori, în 1924); *Soc. Tomis*, poseda, tot la Constanța, ca anexă la Fabrica de ambalaje metalice, o secție de lacuri și vopsele ; *Soc. Columbia* poseda la Cernavodă, din 1902, o rafinărie de petrol, cu 243 C.P. și 14 lucrători. În 1927 a produs, prin rafinarea țiteiului, petrol distilat, ulei mineral, benzină și păcură în valoare de 207 milioane lei. Încetează producția în 1930⁹⁰.

Pe lîngă acestea, mai existau și alte unități cu profil chimic. *Industriile Unite Dobrogea, S.A.*, posedau la Constanța, la începutul anilor '20, o fabrică de săpun, cu 10 lucrători, avînd o producție de 6.000 kg/zi ; o

⁸⁷ *Insemnătatea filaturei și fabricii „Dobrogeana”, în „Dobrogea jună”, XXXVI, nr. 22, 3 martie 1940, p. 3. În acel an, Fabrica este vizitată de ministrul Gh. Ionescu-Șișești, prilej de punere în discuție a înlocuirii utoei (începuse războiul și nu se ma putea importa) cu firele de cînepă indigenă ; rezultatul nu a fost pe măsura așteptărilor, procentul de pierdere a materiei prime — necorespunzătoare calitativ — fiind mare, intrucît în țară nu se făceau culturi sistematice de cînepă, precum în Italia, Iugoslavia, Germania, Polonia (Ibid.).*

După naționalizarea fabricii, la 11 iunie 1948, are loc un continuu proces de modernizare, astfel încît în 1987 producția ei este de 4 ori mai mare decît în 1965. În 1973 este modernizată țesătoria, războaiele mecanice fiind înlocuite cu cele automate, în 1977 se modernizează și filatura, iar în anul următor se fac noi dotări la țesătorie — prin introducerea de războaie de fabricație românească ; începînd din 1985, produsele *Întreprinderii textile „Dobrogeana”* sînt expediate și beneficiarilor externi (M. Macarie, *Întreprinderea textilă „Dobrogeana” — un colectiv cu puternic potențial de progres*, în „Dobrogea nouă”, XL (XLIII), nr. 12095 (12783), 4 august 1987).

⁸⁸ N. Năsturaș, *Op. cit.*, p. 67.

⁸⁹ *Industria chimică dobrogeană*, în „Marea Neagră”, I, nr. 98, 4 ianuarie 1924, p. 3.

⁹⁰ Vezi nota 40.

altă fabrică de săpun, aparținând lui Fr. Frangopol, avea 3 lucrători și producea 300 kg/zi; *Industria Românească din Cernavodă*, înființată în 1915, avea — pe lângă moară și instalațiile de ulei — o fabrică de săpun și ulei, deservită de o forță motrice de 25 C.P., 6 lucrători și producea 3.500 kg săpun/zi și 4.000 kg lumină/zi. *Industria chimică dobrogeană*, societate înființată în 1921 de Carol Beiner & Nicu Menahim, avea la Anadalchioi o fabrică de clei uscat (15 t/lună), acționată de 51 C.P. și la care lucrau 50 muncitori. Deși instalațiile acesteia erau socotite „moderne, acționate cu electricitate proprie”⁹¹, în general însă ramura industriei chimice era dotată tehnic rudimentar, autoritățile de resort specificând, de altfel, în 1928, că „Fabrici de săpun sistematice, nu există în Dobrogea, decât în mod rudimentar cu simple cazane, și forme pentru fabricat săpun de rufe”⁹².

INDUSTRIA PRELUCRĂRII LEMNULUI. Subsuma „cîteva fabrici mai principale de cherestea și tâmplărie mecanică”, în regiune existînd, mai ales în nord, însemnate suprafețe păduroase: „Cum pădurile produc materia primă în o cantitate destul de ambondentă, industria lemnului, care a luat o extindere mare în țară, e în curs de dezvoltare (în 1928) și în Dobrogea”⁹³.

Cele mai mari întreprinderi de profil se aflau în nordul județului Tulcea. Reprezentativă era *Fabrica de cherestea „Alexe Avramide”* din Tulcea. În 1928 avea un capital investit de 62.000 lei aur, 30 de lucrători și o forță motrice de 275 C.P. (exceptînd Fabrica de ciment din Cernavodă, forța sa motrice era aproape cea mai însemnată din cele două județe transdunărene; Fabrica de șuruburi din Saligny avea 280 C.P., iar Atelierele mecanice „E. Wolff” — 268 C.P.). În 1930, avea tot 30 de lucrători, producția ridicîndu-se la circa 46 m³ cherestea/24 ore, o parte fiind exportată în Egipt, Siria și nordul Africii⁹⁴. La Isaccea exista *Fabrica de cherestea „Șt. Borș”*, unde, de asemenea, se afla un important capital investit — 79.000 lei aur —, un număr de 27 lucrători, dar numai 45 C.P.

La Constanța se aflau mai multe ateliere de tâmplărie mecanică, denumite „fabrici”. În 1928, cea mai însemnată era *Fabrica de tâmplărie mecanică și mobilă „Stanciu Bujoiu”*, unde era investit un capital de 79.000 lei aur, erau 4 lucrători și o putere motrice instalată de 52 C.P. (era situată pe str. Labirint). În anii '30 sînt menționate, în plus: *Fabrica de tâmplărie „N. Gîrbă”* (str. I. G. Duca nr. 67), cu 14 salariați și tot atîția ucenici; *Atelierele de tâmplărie „C. Georgescu”*, cu 8 salariați; *Atelierele de tâmplărie „C. F. Sececciu”*, cu 7 salariați; *Fabrica de tâmplărie „Frații Marinescu”* (str. Grînelor nr. 23); *Fabrica de tâmplărie „Iacob Bărbulescu”* (str. Tache Ionescu); *Fabrica de dopuri de plută*, cu 18 salariați⁹⁵. Tot în 1928 este menționată și *Fabrica de tâmplărie mecanică „A. Gumuscian”* (pro-

⁹¹ *Industria chimică dobrogeană. Fabrica de ulei de la Anadalchioi*, în „Farul”, III, nr. 98, 3 noiembrie 1921, p. 2.

⁹² N. Năsturaș, *Op. cit.*

⁹³ *Ibid.*, p. 66.

⁹⁴ V. Postelnicu, *Op. cit.*, p. 201.

⁹⁵ Arhivele Statului Constanța. *Fond Prefectura județului Constanța*, dos. 34/1938, f. 44; *Fond Camera de Comerț*, dos. 14/1934, f. 2.

ducea și roți de transmisie), cu un capital investit de 60.000 lei aur, 40 C.P. și 5 lucrători (în statisticile din deceniul următor nu mai apare; posibil să-și fi schimbat denumirea). Timplărie mecanică producea, în mare cantitate, și *Fabrica „Getta“*, menționată la ramura industriei metalurgice; același lucru este valabil și pentru *fabricile de ambalaje metalice* ale societăților petroliere.

Deși ar părea paradoxal, în perioada interbelică nu a ființat *nici o fabrică de celuloză* în Dobrogea, care să prelucraze imensa bogăție a Deltei — stuful. Inițiative și încercări în acest sens au existat⁹⁶, dar ele sînt stopate, prin căi obscure, de fabricanții de hîrtie din restul țării (ce foloseau lemnul). În 1936 cînd o fabrică engleză cumpără 2.000t stuf în vederea testării lui pentru o eventuală înființare a unei fabrici de celuloză chiar în Deltă, presa constănțeană consemna, nu fără amărăciune: „Prevedem piedicile ce i se vor pune de anume magnați ai industriei noastre, cari au împiedicat de altfel și odinioară crearea unei concurențe. Nu ne îndoim că de astă dată se va găsi ac de cojocul lor“⁹⁷ (nu s-a ajuns la nici un rezultat concret, nici atunci, nici în anii următori⁹⁸).

⁹⁶ Astfel, în 1924 este consemnată inițiativa unui maior-farmacist, ce avea în vedere producerea hîrtiei de ziare din prelucrarea stufului (*O fabrică de celuloză în Dobrogea*, în „Marea Neagră“, II, nr. 100, 12 decembrie 1924, p. 1). În 1931, un întreprinzător englez instalează cîteva mașini de presat stuful, la Sulina; astfel îmbalotat era trimis în Anglia, unde avea loc prelucrarea industrială (*O fabrică de celuloză la Sulina*, în „Oglinda Tulcei“, V, nr. 91—92, 28 februarie 1931, p. 1).

⁹⁷ *O bogăție care pierde. Stuful din bălțile noastre*, în „Dobrogea jună“, XXXI, nr. 27—28, 14 februarie 1936, p. 2.

În anul următor au fost efectuate cîteva experiențe în cadrul Academiei agricole de la Herestrău, ce aveau în vedere valorificarea industrială a stufului (*Fabricarea celulozei și utilizarea stufului din Delta Dunării*, în „Curentul“, X, nr. 3.504, 5 noiembrie 1937, p. 4; vezi și nr. 3.508, 5 noiembrie). Asemenea preocupării ființează încă din ultimul deceniu al secolului trecut. Astfel, presa gălățeană informează că o societate engleză a cerut Ministerului Industriei și Comerțului autorizația de a înființa în Dobrogea sau la Galați o fabrică de hîrtie din papură („Galații“, XV, nr. 3.921, 27 iunie 1896, p. 3). Doi ani mai tîrziu, o altă știre, inserată sub titlul *O nouă industrie națională*, informează asupra proiectului unei societăți engleze de a „instala la Sulina o fabrică de hîrtie întrebunțind ca materie primă trestiiile din bălțile Dunării“. Comentînd favorabil această inițiativă, detaliînd aspectele tehnice, articolul pledează, însă, pentru necesitatea folosirii la maximum a resurselor naționale a creării unei indusrii proprii: „Instalarea unei asemenea fabrici la noi nu poate decît să ne bucure, căci avem în țară fabrici de hîrtie, cărora a trebuit să le acordăm o multime și să nu fie zdrobite de concurența fabricilor din străinătate (...). Se naște însă o întrebare: Din vreme ce, după cum vedem proiectul englez, trestia ce abundă la noi în țară se poate întrebunța ca materie primă la fabricațiunea hîrtiei, de ce am aștepta de la alții să vie la noi în țară ca să fabrice aci (subl. n.) și să ne vinză pasta de care au nevoie fabricile noastre de hîrtie, și de ce să nu o fabricăm noi înșine din materialul ce avem la îndemînă cu atîta prisosință?“ (Ibid., XVII, nr. 206 (5. 067), 1 octombrie (19 septembrie) 1898, p. 1).

⁹⁸ În 1940, un consorțiu româno-german-italian are în proiect înființarea unei fabrici de celuloză, carton și hîrtie, în județul Tulcea; inițiativa este apreciată de presa locală, cu toate că contribuția capitalului autohton era minimă, în ideea de industrializare a regiunii: „Iată o inițiativă, care deși ar fi putut să fie înfăptuită cu capital pur românesc, ne bucură. Se realizează astfel un vechi și mult discutat deziderat de punere în valoare a unui material prim, stuful din bălțile Deltei care azi se risipește fără noimă“ (*Punerea în valoare a stufului în Deltă*, în „Răsăritul“, II, nr. 59, 21 aprilie 1940, p. 4).

INDUSTRIA MATERIALELOR DE CONSTRUCȚII. Era una din ramurile bine dezvoltate, în contextul general economic, din județele transdunărene : „Materialul prim ca : argila, piatra calcară, granitul, caolinul și nisipul, ce se găsește din abundență în Dobrogea, poate face ca Industria ceramică, să capete o frumoasă dezvoltare, și cu produsele cele mai variate. Astăzi/în 1928/ găsim instalate fabrici de cărămizi și țigle, de ciment, articole de faianță etc.”⁹⁹.

Cea mai importantă întreprindere industrială din regiune aparținea acestei ramuri — respectiv, *Fabrica de ciment din Cernavodă*¹⁰⁰.

Fabrica aparținea *Societății anonime de cimenturi din Europa Orientală (Portland artificial)*, cu sediul social la Anvers, fondată la 10 iulie 1899. Are un capital inițial de 1,26 milioane lei, mărit ulterior la 2,5 milioane lei (în 1912), ajungând în cele din urmă la 115 milioane lei (în 1937). Motivele alegerii Cernavodei în stabilirea de către acționarii belgieni a fabricii constau în calitatea superioară a materiei prime (calcar și argilă), procurarea avantajoasă a combustibilului, existența posibilităților de transport pe Dunăre și a unei mîini de lucru locale ieftine. În 1900 începe montarea primelor instalații, iar în 1902 fabrica începe să producă. În 1912 capacitatea fabricii ajunsese la 220 t/zi (teoretică, întrucît nu era atinsă, din multiple motive — în primul rînd a celor reieșite din exigențele respectării politicii de desfacere a cimentului, impusă de *Sindicatul fabricilor de ciment din România*, din care făcea parte și fabrica dobrogeană)¹⁰¹. Folosindu-și capacitățile existente, Fabrica de ciment din Cernavodă putea produce cel mai mult din România; în 1938, de pildă, capacitatea sa teoretică era de 135.000 t/an, față de 136.000 t/an, cît puteau produce cele două fabrici de ciment din Turda și București, față de 100.000 t/an — Fabrica din Brașov, 90.000 t/an — Fabrica din Fieni, 42.000 t/an — fabricile din Azuga și Comarnic. Practic însă, producția sa anuală era mai mică decît a fabricilor Turda sau Brăila; ea a evoluat astfel : 3.060 t în 1902, 37.000 t în 1915, 21.000 t în 1923, 36.000 t în 1926, 43.000 t în 1927, 31.000 t în 1928, 51.000 t în 1929, 27.000 t în 1931, 44.000 t în 1934, 67.500 t în 1937, 91.700 t în 1939, 62.000 t în 1940, 36.000 t în 1941, 65.000 t în 1942, 66.000 t în 1943. În anii interbelici, ca urmare a îmbunătățirilor tehnice aduse cuptoarelor, producția medie zilnică ajunge la 355 t în 1928, 400 t în 1934, 520 t în 1938. Din punctul de vedere al dotării tehnice, Fabrica de ciment din Cernavodă se situa la nivelul tehnicii timpului, patronii avînd tot interesul, în scopul creșterii productivității, să utilizeze mașini și instalații tot mai perfecționate. Ea beneficia, de asemenea, de o centrală

⁹⁹ N. Năsturaș, *Op. cit.*, p. 69.

¹⁰⁰ Pe larg, vezi St. Lascu, *Din istoricul industriei românești a materialelor de construcții. Fabrica de ciment din Cernavodă (1899—1954)*, în „Pontica”, XVIII, 1985, pp. 235—305.

¹⁰¹ În 1935 au fost vîndute 56.000 t ciment, iar în anul următor — 54.000 t (în cei doi ani, Fabrica din Turda vînduse cite 95.000 t). Conform aceleiași surse, în 1936 capacitatea Fabricii era doar de 126.000 t, față de capacitățile fabricilor din Turda (141.000) și Brașov (132.000) (*Enciclopedia României*, vol. III, *Economia națională. Cadre și producție*, Imprimeria Națională, București, 1939, p. 903).

electrică proprie, ce dezvolta o forță motrice de 2.980 C.P. De-a lungul anilor, personalul muncitor și de conducere a cunoscut o fluentă în cadrul acelorași limite, în funcție de sezonul respectiv — de fabricație sau de oprire a acestora și efectuarea reparațiilor —, diferențele fiind minime. În 1930, de pildă, când nu se producea ciment, erau 162 salariați, dintre care 118 muncitori (53 calificați); la sfârșitul aceluiași an, la 31 decembrie, numărul angajaților se ridica la 215 (56 lucrători calificați); la 31 decembrie 1929 — el era de 182 oameni, iar la 31 decembrie 1939 se cifra la 203 (56 calificați)¹⁰².

În regiune se găseau mai multe fabrici de cărămidă¹⁰³. La începutul anilor '20, *Fabrica de Țiglă și Cărămidă „Frații Pușchilă“*, din Cernavodă, producea 500.000 cărămizi și 350.000 țigle/an; avea 32 de lucrători (48 în 1928), 46 C.P. și 800.000 lei capital (23.000 lei aur în 1928). *Fabrica de țigle „Dușu Papuc“*, din Hirșova, distrusă în timpul primului război mondial — rămasă, astfel, fără instalațiile mecanice respective —, va lucra încă manual în 1923; în 1928 este înregistrată cu o forță motrice de 35 C.P. *Fabrica „Ovidiu“* (A. Damadian) a fost și ea distrusă de inamic¹⁰⁴, lucrând manual în primul deceniu interbelic; în 1928 producea tuburi de ciment și bazalt. În 1935, o altă întreprindere de profil, *Fabrica de sobe de teracotă „M. Angelescu“*, din Constanța, avea 8 salariați (1 patron, 4 lucrători, 3 salahori)¹⁰⁵. O întreprindere specializată, de mai mari dimensiuni, printre cele mai importante din țară, se afla la Medgidia; este vorba de *Fabrica de Cărămizi refractare și tuburi de bazalt*, ce data din 1912 (în 1916 avea un număr de 51 salariați)¹⁰⁶. În 1923, fabrica — aparținând lui Alfred Mendel și ing. Albert Kinbaum — este cumpărată, prin licitație publică, de societatea anonimă, cu sediul la Craiova, *Industria Ceramice* (capital social — 14 milioane lei). În 1938, aici lucrau 106 salariați; avea un teren propriu de 13 ha, locuințe muncitorești pentru 10 familii¹⁰⁷. În 1928 are un capital investit de 80 C.P. și 25 lucrători (aceeași forță motrice o va avea și în perioada celui de-al doilea război mondial, când își încetează de mai multe ori activitatea; era, de asemenea, dotată cu 6 mașini necesare

¹⁰² Conform datelor inserate în *Enciclopedia României*, în 1936 forța motrice a Fabricii era estimată la 3.675 C.P., iar numărul lucrătorilor se cifra la 97 (*Ibidem*).

¹⁰³ În 1879 este consemnată existența, la Constanța, a 2 fabrici de cărămizi, cu 20 lucrători și o producție anuală de 500.000 bucăți, pentru că în anul 1896 numărul lor să ajungă la 12 (Gh. Dumitrașcu, *Dezvoltarea social-economică a Dobrogei între anii 1878—1900*, în *Momente din mișcarea comunistă și muncitorească în județul Constanța*, Constanța, 1971, p. 8). În județul Tulcea, în anii premergători primului război mondial existau 5 fabrici de cărămizi și 2 de var (P. Zaharia, L. Ghețșim, *Situația economică a județului Tulcea în anii 1878—1916*, în „Peuce“, IX, 1934, p. 404).

¹⁰⁴ Vezi și N. Năsturaș, *Industria ceramică în Dobrogea*, „Dobrogea economică“, III, nr. 3—5, 1924, p. 11.

¹⁰⁵ Arhivele Statului Constanța, *Fond Inspectoratul Muncii*, dos. 34/1935, f. 20.

¹⁰⁶ *Loc. cit.*, dos. 34/1936, f. 45; vezi și *Loc. cit. Fond Fabrica de produse refractare „Speranța“*, dos. 72/1937, f. 5.

¹⁰⁷ *Loc. cit.*, *Fond Inspectoratul Muncii*, dos. 95/1942, f. 3.

măcinării, malaxării și presării materiilor prime folosite¹⁰⁸. La Murfatlar (Basarabi) se găsea *Fabrica de cretă*, proprietatea lui Tache Manicatide; în 1928 avea un capital investit de 30.000 lei aur, o forță motrice de 10 C.P. și 10 lucrători.

Un important sector al acestei ramuri era cel al *industrii extractive*, pentru nordul regiunii¹⁰⁹. Erau exploatate granitul, calcarul, gresia, șisturile verzi; cea mai renumită carieră de granit era cea de la Iacobdeal, care se întindea, în 1925, pe o suprafață de 106 ha. În 1928, *Societatea „Turcoaia Granit“*, din județul Tulcea, avea un capital social de 3,5 milioane lei, 95 C.P. și 350 lucrători; producea anual 45.000 t pavele, piatră spartă etc. După 1919 intră în exploatare sistematică *mina de cupru de la Altin-Tepe*, dotată cu utilaje moderne (prospecțiunile cu metode științifice ale minei vor începe în 1898). În 1927, la această mină existau 3 puțuri cu 27 de galerii, extrăgându-se, în medie, 90 t minereu¹¹⁰. În epocă se aprecia însă, că minele de cupru de la Altin Tepe au fost ținute ca o rezervă, „deși punerea lor în exploatare ar fi dus la ridicarea economică a bazinului minier amintit și poate la apariția altor industrii locale, care ar fi prelucrat aceste minereuri“¹¹¹.

În perioada interbelică, la Constanța a funcționat — timp de 13 ani — și o unitate aparținând *industrii sticlăriei*. Într-adevăr, în 1923 începe să funcționeze pe șos. Murfatlar (azi, șos. F. Sirbu), *Fabrica de sticlărie „Cristalul Dobrogei“*; avea un capital social de 500.000 lei, un capital investit de 24.000 lei aur, o forță motrice de 85 C.P. și 33 de lucrători; producea sticlărie suflată și presată. La începerea activității, presa locală consemna, cu vădită satisfacție: „Se aștepta cu multă nerăbdare începerea activității acestei fabrici, fiindcă lipsa sticlăriei era bine simțită pe piața dobrogeană. Iată în fine — se conchidea — o nouă industrie înfiripată și care are meritul enorm că pune în valoare materia primă din județul nostru“¹¹²; în 1936, „fosta fabrică de sticlă „Cristalul“ din orașul nostru“¹¹³ este vîndută și ea (împreună cu fosta Fabrică de bere „Gruber“), ca fier vechi, Uzinelor Reșița.

¹⁰⁸ *Loc. cit.*, dos. 83/1943, f. 1. În epocă se considera că argila refractară cea mai bună se găsea, în Vechiul Regat, la Tg. Jiu, cea de calitate mediocră la Medgidia, în restul teritoriului fiind de calitate inferioară (*Enciclopedia României*, III ..., p. 915). Producția de tuburi de bazalt se ridica, la Medgidia, la 30.000 bucăți anual; în restul țării, se mai fabricau doar la Comarnic, Cristian (jud. Brașov) și la *Fabrica „Ovidiu“*, din Constanța (*Ibidem*, p. 889).

¹⁰⁹ Zezi V. Postelnicu, *Op. cit.*, pp. 202—203; P. Zaharia, L. Gherasim, *Op. cit.*, pp. 403—404. De menționat faptul că, în perioada interbelică, *cele mai importante întreprinderi din „industria de pavaj“* se găseau în județul Tulcea; în 1935, cele 3 întreprinderi mai mari — *Turcoaia-Granit*, *Calea și Ghenciu & Dumitru* — totalizau 38,7 milioane lei capital investit (40% din totalul capitalului național în ramura respectivă), utilizau o forță motrice de 610 C.P. (31%) și foloseau munca a 1.170 lucrători (65%) (*Enciclopedia României*, III..., p. 908).

¹¹⁰ V. Postelnicu, *Op. cit.*, p. 203.

¹¹¹ „Dobrogea jună“, XXXVI, nr. 32, 30 martie 1940, p. 2.

¹¹² „Dacia“, X, nr. 139, 22 iunie 1923, p. 1.

¹¹³ „Dobrogea jună“, XXXII, nr. 26, 15 octombrie 1936, p. 1.

INDUSTRIA ARTELOR GRAFICE. În perioada interbelică — ca și pînă atunci, de altfel¹¹⁴ —, ramura tipografică a fost foarte bine reprezentată în județele dobrogene. În 1938, în județul Constanța ființau 8 tipografii, ce susțineau multitudinea aparițiilor jurnalistice¹¹⁵ și o destul de bogată producție de carte. Este vorba de tipografiile *Constanța* (înființată în 1914), *Albania* (1915), *Speranța* (1922), *Dobrogea jună* (1923), *Lucrătorii Asociați* (1923), *Dacia* (1931), *Modernă* (1937) și *Tiparul* (1937)¹¹⁶.

Dintre acestea, cele mai mari și mai cunoscute erau *Albania* și *Dobrogea jună* (ambele subintitulate *Institute de Arte Grafice*). Prima fusese înființată în 1915 de librarul și tipograful de origine albaneză Mihail Sotir; situată pe str. Traian nr. 18, ea avea la începutul anilor '20 un număr de 26 lucrători și 10 ucenici. În noiembrie 1942, existau 13 salariați (dintre care 6 zetari și 1 mașinist), iar în iulie 1944 — 31 salariați¹¹⁷. Tipografia *Dobrogea jună* aparține lui Constantin N. Sarry, proprietarul ziarului cu același nume; este inaugurată în 1923, în localul propriu din str. Scarlat Vârnăv nr. 27, colț cu str. M. Dumitru. La începutul activității sale, ea a fost dotată cu 1 boston, 1 tighel, 2 mașini plane și 4 mașini de legătorie, fiind deservită de 1 tipograf și 10 lucrători; în noiembrie 1942, personalul se redusese la 4 lucrători calificați (ziarul mai avea 1 administrator, 2 lucrători necalificați și 1 redactor — I. Neicu)¹¹⁷. O altă tipografie cunoscută era *Tipografia Comercială „Lucrătorii Asociați“*, înființată în 1923. Era o societate în nume colectiv, proprietarii săi fiind meșterii tipografi Șt. Petrescu și Șt. Diacato; ea avea 3 bostoane, 1 tighel, 2 mașini plane, 4 mașini de legătorie — și un număr de 6 lucrători și 7 ucenici. În iulie 1944, numărul salariaților ajunsese la 18¹¹⁸.

¹¹⁴ Cea mai veche tipografie constănțeană este cea care începe tipărirea, în 1885, a „Farului Constanței“ — tipografia „Română“. Alte tipografii, pînă la primul război mondial, au fost: I. Georgescu & Gr. Grigoriu (1888), denumită *Aurora* din 1898, *Universala* (1891), *Ovidiu* (1901), *Traian* (1901), D. Nicolaescu (1904) (utilajele acestei tipografii vor fi vindute, în 1915, lui Mihail Sotir, proprietarul tipografiei *Albania*), *Vulcan* (1914), *Dacia* (1914), *Albania* (1915) (St. Lascu, *Apariția presei în județul Constanța și dezvoltarea ei pînă la primul război mondial*, în „Revista muzeelor și monumentelor. Muzeu“, XXIII, nr. 3, 1986, p. 70).

¹¹⁵ Vezi Idem, *Prezentarea presei locale interbelice în cadrul Muzeului de istorie națională și arheologie din Constanța (I—II)*, în *Ibidem*, XV, nr. 8, 1978, p. 64—71; XVI, nr. 2, 1978, pp. 47—52. În perioada interbelică au apărut la Constanța circa 160—170 titluri de publicații, iar pînă în 1918 — circa 90 (vezi și, foarte utilul instrument de lucru care este recentul apărut catalog, D. Constantin-Zamfir, Oct. Georgescu, *Presa dobrogeană (1879—1980). Bibliografie comentată și adnotată*, Biblioteca județeană, Constanța, 1985, passim).

¹¹⁶ Arhivele Statului Constanța. *Loc. cit.*, dos. 108/1942, fl. ; dos. 71/1944, f. 4.

¹¹⁷ *Loc. cit.*, dos. 95/1943, f. 6. Această tipografie are un rol important în activitatea publicistică și editorială a coloniei albaneze din România. În perioada interbelică, începînd cu 1921, de sub teascurile sale au apărut mai multe cărți și broșuri (în limbile română, albaneză și franceză) în cadrul colecției *Bibliotheca albanica*. Tot aici au fost impriimate publicațiile „Shqipëri'e ré“ („Albania nouă“) (1920—1935) și „Dodona“ (1922—1927) (vezi L. Marcu, *Mbi aktivitetin e tipografisë (shtypshkronjës) shqiptare te Konstancës (dekada e tretë — e katërt e shek XX)*, în *Seminari VII / Universiteti i Kosovës, Fakulteti Filozofik / Prishtinë*, 1982, pp. 341—346).

¹¹⁸ Arhivele Statului Constanța. *Loc. cit.*, dos. 71/1944, f. 4.

În perioada interbelică, în județul Tulcea¹¹⁹ au ființat 4 tipografii mai mari. Cea mai importantă dintre ele a fost *Dobrogea*, a proprietarilor Sava Doncev și Crum Doncev (prima publicație este tipărită în 1884, ultima — în 1935); tipografia *Dunărea* scoate prima publicație în 1931, nu are o activitate prea bogată; este naționalizată în 1948 (proprietar — M. Cazanegra); tipografia *Modernă* (proprietar — Panait P. Dumitriu) funcționează între 1921 și 1948; tipografia *Curierul Tulcei* face să apară mai multe publicații în perioada 1925—1935¹²⁰.

În 1928, la Constanța sînt consemnate în ramura „cartonajelor și confecției de hîrtie“ „fabricile“ *Alba Iulia* și *Kiahta*.

La capătul acestor rînduri, cîteva date statistice oficiale, de epocă, vin să întregescă imaginea globală a industriei dobrogene interbelice. În județul Constanța, în 1935 existau un număr de 14 întreprinderi și societăți industriale ce aveau un *capital investit de peste 5 milioane lei*:¹²¹

Silozul și Uscătoria de cereale a Regiei Autonome P.C.A.

— 550 milioane lei

Fabrica de ciment din Cernavodă

— 143 milioane lei

Fabrica de bidoane și stația de export

— 67 milioane lei

Atelierele mecanice ale Soc. „Steaua Română

— 49 milioane lei

Atelierele de construcții mecanice „E. Wolff“

— 23 milioane lei

Atelierele maritime ale Administrației Comerciale P.C.A.

— 16 milioane lei

Fabrica de ambalaje metalice „Tomis“

— 9 milioane lei

Moara automată „Gloria“

— 8 milioane lei

Moara „Dobrogeana“

— 7 milioane lei

Fabrica de șuruburi din Saligny

— 7 milioane lei

Rizeria „Românească“

— 6 milioane lei

Rizeria „Rangoon“

— 5 milioane lei

Fabrica de cărămidă și tuburi de bazalt

„Industria Ceramice“ din Medgidia

— 2 milioane lei

(Aceasta din urmă avea un capital social de peste 5 milioane lei, respectiv 7 milioane).

¹¹⁹ Vezi P. Zaharia, „100 de ani de presă tulceană“. 1879—1979, Supliment „Peuce“, Muzeul „Delta Dunării“, Tulcea, 1979, passim.

¹²⁰ Pînă în 1916 au mai ființat tipografiile: *Bălășescu* (1906), *Goldenberg* (1912), *Națională* (1898), *Română* (1880). La Sulina este semnalată, de asemenea, tipografia *Socrate* (1885), existentă și în anii '30.

¹²¹ *Enciclopedia României*, vol. II, *Țara Românească*, Imprimeria Națională, București, 1938, pp. 155, 156. Pe larg, vezi St. Lascu, *Date statistice privind stadiul dezvoltării industriei românești transdunărene (1919—1944)*, în „Studii și articole de istorie“, LV—LVI, 1987, pp. 231—239.

Pentru județul Tulcea, la același indicator, exista un număr de 5 întreprinderi și societăți¹²² :

<i>Cariera de piatră a Soc. „Turcoaia Granit“</i>	—	17 milioane lei
<i>Cariera de piatră „P. Ghenciu & S. Dumitriu“ din Măcin</i>	—	12 milioane lei
<i>Fabrica de pielărie a Soc. „Talpa“</i>	—	12 milioane lei
<i>Cariera de piatră a Soc. „Calea“ din Iacobdeal</i>	—	10 milioane lei
<i>Fabrica de cherestea „A. Avramide“</i>	—	7 milioane lei

Un tabel al ÎNTREPRINDERILOR DOBROGENE AVÎND PESTE 5 C.P. SAU CEL PUȚIN 20 LUCRĂTORI, pe ramuri de activitate, arată, pentru anul 1935, următoarea situație :¹²³

Industria	Numărul fabricilor		Forța motrice (C.P.)	Personal ocupat	Valoarea producției (mii lei)
	Active	Închise			
Alimentară	11	1	1.049	187	146.293
Textilă	3	—	101	58	6.842
Chimică	2	—	43	8	830
Metalurgică	10	1	1.736	1.109	100.943
Hirtie și Arte Grafice	1	—	9	15	946
Pielărie	—	1	206	—	—
Lemnului	1	1	98	7	140
Materiale de construcții	5	—	3.163	231	95.365
T o t a l	33	4	6.405	1.615	350.459

— Județul Tulcea —					
Industria	Numărul fabricilor		Forța motrice (C.P.)	Personal ocupat	Valoarea producției (mii lei)
	Active	Închise			
Alimentară	5	1	165	17	4.426
Textilă	1	—	12	4	200
Pielărie	2	—	380	264	51.046
Lemnului	1	—	195	13	1.280
T o t a l	9	1	752	298	56.952

¹²² *Ibidem*, pp. 691, 483.

¹²³ *Ibidem*, pp. 155, 483. (Nu sint cuprinse în această statistică exploatările miniere, petroliere, carierele, uzinele de apă și de electricitate). Așa cum am menționat deja, în județul Tulcea trei mari întreprinderi din domeniul exploatării carierelor aveau, în 1935, o forță motrice de 610 C.P. și întrebuințau 1.170 lucrători. În ceea ce privește județul Constanța, forța motrice utilizată de societățile petrolifere poate fi estimată la circa 3.500 C.P.

Valoarea producției industriale a județelor dobrogene constituie unul din indicatorii elocvenți ai acestei ramuri economice.

În anul 1937, valoarea producției anuale „a meseriașilor și industriașilor“ din județele dobrogene (inclusiv a celor din sudul regiunii) era de circa 1,2 miliarde lei — respectiv 12 la sută din totalul veniturilor regiunii (la rîndul lor, acestea reprezentau același procent în totalul veniturilor țării)¹²⁴. În anul 1929, valoarea producției industriale, tot pentru cele patru județe transdunărene, se cifrase la 708 milioane lei¹²⁵ (nu se specifică dacă valoarea producției din atelierele meseriașilor era înglobată în această cifră ; probabil nu era luată în calcul).

Pentru județul *Constanța* această valoare era estimată la 391 milioane lei — ceea ce îl situa pe locul 11 în Vechiul Regat și 27 în rîndul județelor din întreaga țară. *Cele mai mari venituri erau realizate în industria alimentară* (127 milioane lei) și în cea a *materialelor de construcții* (114 milioane lei) (ponderea acestei ramuri era dată de producția Fabricii de ciment din Cernavodă). Urmau, apoi, ramurile metalurgică (88 milioane lei), chimică (41 milioane lei), textilă (aproape 5 milioane lei), hîrtie și arte grafice (peste 3 milioane lei), pielărie (1,8 milioane lei), lemnului (1,5 milioane lei) și ceramică (1,2 milioane lei).

Pentru județul *Tulcea*, aceeași valoare era estimată la 100 milioane lei, ceea ce îl situa pe locul 23 în Vechiul Regat și 54 în întreaga țară. *Cele mai mari venituri erau realizate, de departe, în industria pielăriei* (Fabrica „Talpa“, în special). Urmau, apoi, ramurile alimentară (13,8 milioane lei), lemnului (6 milioane lei), textilă (2,6 milioane lei), metalurgică (640 mii lei).

Forma juridică și rentabilitatea contabilă a întreprinderilor constituie și ele indici semnificativi privind ponderea industriei din cele două județe transdunărene supuse analizei.

În 1939 existau în județul *Constanța* 13 societăți anonime industriale, ce aveau un capital social de 158 milioane lei, iar un total activ de 313 milioane lei ; aceste cifre situau județul pe locul 11 (numărul societăților industriale), tot 11 (capital social) și 14 (total activ) — în rîndurile celor 81 de județe ale țării. Beneficiul total se ridicase la 2,7 milioane lei (locul 19). În județul *Tulcea* exista o singură întreprindere organizată sub forma unei societăți anonime pe acțiuni (*Unirea* — „Fabrică de băuturi

¹²⁴ Nic. Ștefan, *Aspectul și valoarea economică a Dobrogei*, în „Dobrogea economică“, XLVII, nr. 88—89, 15 martie — 1 aprilie 1938, p. 1.

¹²⁵ N. P. Arcadian, *Industrializarea României. Studiu evolutiv-istoric, economic și juridic*, Monitorul Oficial și Imprimeriile. Imprimeria Națională, București, 1935, pp. 244-247.

gazoase¹²⁶) (1 milion lei capital social, 2 milioane lei total activ, 650 mii lei beneficiu total)¹²⁶.

Personalul întreprinderilor industriale dobrogene este destul de dificil a fi stabilit, mai ales pentru primul deceniu interbelic,¹²⁷ din lipsa unor riguroase și unitare — din punct de vedere metodologic — statistici.

Conform unei situații întocmite în 1922, de către inspectorul regional de specialitate, industria în cele patru județe transdunărene întrebuința un număr de 2.825 lucrători (majoritatea, respectiv 1.157, fiind în cadrul ramurii alimentare)¹²⁸. Pentru anul 1924, o gazetă constănțeană avansa cifra de 11.000 de salariați, ce-și desfășurau activitatea în întreprinderile dobrogene.

O situație mai amănunțită a numărului angajaților în industrie rezultă din analiza recensământului general din 1930. Potrivit datelor acestuia, numărul total al personalului salariat — în industrie și mine, în întreaga Dobroge — se ridică la 24.641 oameni¹²⁹. Dintre aceștia — lucrători calificați 2.868 — lucrători necalificați 3.402 — ucenici 3.768 — funcționari 334 — personal de conducere 6.329 (inclusiv micii patroni-proprietari de ateliere)¹³⁰. În județul Constanța, numărul angajaților respectivi ajungea la 7.113, iar în Tulcea la 5.237 (inclusiv patronii ce lucrau ei înșiși și aveau 1—2 angajați).

¹²⁶ *Statistica societăților anonime din România*, vol. XXII (1940), Editura Institutului Central de Statistică, București, 1942, p. 88. În 1922, în județele dobrogene numărul societăților industriale anonime era de 9 (capital — 26,4 mil. lei) (O. Văleanu, *Societățile pe acțiuni în Dobrogea*, în „Dobrogea economică”, II, nr. 5, 1923, p. 137). Conform *analizei statisticii impozitelor directe*, pe anul 1931, în județul Constanța existau 178 de contribuabili (industriași particulari, societăți în nume colectiv sau comandită) cu un venit net de 14 milioane lei (impozitul respectiv se ridica la 1,9 milioane lei). Această sumă situa județul Constanța pe locul 12, între cele 35 ale Vechiului Regat. Veniturile din industrie ale societăților anonime se cifrau la 9,1 milioane lei (impozit — 1 milion lei), ceea ce situa județul pe locul 4 — după București, Prahova și Brăila. (De remarcat, însă, că din punctul de vedere al comerțanților impozabili, a veniturilor realizate de aceștia, județul se situa pe locul 7). (*Statistica impozitelor directe pe anii 1930 și 1931*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1933, pp. 61, 99).

¹²⁷ Vezi V. Ciorbea, *Privire istorică asupra structurii socio-profesionale a populației dobrogene între anii 1918—1933*, în *Lucrări științifice. Științe sociale*, Institutul de învățământ superior, Constanța, 1981, p. 67.

¹²⁸ N. Năsturaș, *Industria alimentară în Dobrogea*, în „Dobrogea economică”, I, nr. 8, 1922, p. 273.

¹²⁹ S. Manuilă, *La population de la Dobroudja*, în *La Dobroudja*, Académie Roumaine, București, 1938, p. 493. De precizat că cifra de 24.641 oameni înglobează *totalul personalului salariat* în industrie și mine (inclusiv patronii sutelor de mici ateliere în care lucrau ei înșiși, alături de 1—2 lucrători; existau, în acest sens. 2.400 „întreprinderi” cu 1 singură persoană și alte 3.000 având 2—5 persoane), nefiind vorba, prin urmare, doar de lucrători — cum s-a consemnat, dintr-o scăpare, fără îndoială, într-un material altminteri riguros și la obiect (V. Ciorbea, *Op. cit.*).

¹³⁰ Cifre reproduse după *Anuarul statistic al României. 1937 și 1938...*, pp. 316—317; însumate, ele totalizează 16.701 angajați în industria dobrogeană în anul 1930. Dintre aceștia, un număr de 3.854 salariați erau angajați în întreprinderi cu peste 20 de persoane.

În anul 1935, numărul persoanelor ocupate în industrie — calculat numai pentru întreprinderile cu peste 20 lucrători — era de 1.615 angajați în județul Constanța și 298 în județul Tulcea¹³¹.

Pentru întregirea unei imagini globale, consemnăm și rezultatele unei anchete întocmite la 27 iulie 1944¹³².

Tablou de situația numerică a tuturor întreprinderilor industriale cu peste 10 salariați din regiunea Constanța și felul întreprinderilor

Denumirea	Localitatea	Numărul salariaților
1. Soc. „Concordia“	Petrolifere — petrol și ambalaje metalice —	
1. Soc. „Concordia“	Constanța	272
2. Soc. „Astra Română“	— „ —	217
3. Soc. „Steaua Română“	— „ —	107
4. Soc. „Columbia“	— „ —	37
5. Soc. „Româno-Americană“	— „ —	47
6. Soc. „Unirea“	— „ —	39
7. Soc. „Trans-Petrol“	Cerna-Vodă	30
		749
Cariere		
1. „Ovidiu D.P.M.“	Ovidiu	130
2. „C. Ioanid“	— „ —	69
3. „C. Cantacuzino“-Mariella	Topalu	87

¹³¹ *Enciclopedia României*, II, ..., pp. 155, 483. În 1935, în raza circumscripției Constanța a Camerei de Comerț și Industrie erau înregistrați 54 de alegători la Secția Industrială și 170 la Mica Industrie și Meserii (la Secția Comercială numărul alegătorilor ajungea la 1488 (*Lista electorală de comercianți și industriași din circumscripția Camerei de Comerț și industrie Constanța pe anul 1933*, Institutul de Arte Grafice „Dacia“, Constanța, f. a., p. 10). Cei 54 de alegători de la Secția industrială proveneau din Constanța (36), Cernavodă (5), Mangalia (3), Medgidia (3) (proprietarii a 2 mori țărănești și a unei fabrici de ape gazoase), Cobadin (2) (proprietarii fabricii de ape gazoase și a fabricii de făină), Adamclisi (1) (moară automată), Independența (2) (două mori). Conform unei statistici din 1939, „nr. muncitorilor de toate categoriile“ era, în județul Constanța, de 16.849, repartizați astfel: 13.879 la Constanța, 1.200 la Carierele Ovidiu, 650 la carierele de la Hirșova — Topalu, 1.047 la Cernavodă, 496 la Mangalia; în statistică nu apare, totuși, Medgidia (Arhivele Statului Constanța. *Loc. cit.*, dos. 70/1939—1940, f. 9).

¹³² *Loc. cit.*, dos. 71/1944, f. 73—74. (În statistică am păstrat și enumerarea întreprinderilor din actualele județe Călărași și Ialomița, ce făceau parte, în perioada respectivă, din raza Inspectoratului Muncii Constanța; despre situația acestora, vezi St. Lascu, *Aspecte privind dezvoltarea social-economică a zonei Bărăganului călărășean pe baza unor documente de arhivă (perioada interbelică)*, în *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos. Contribuții*, Călărași, 1985, pp. 167—172).

4. „Granit“	Măcin	94
5. „C. Turcoaia Granit“	Turcoaia	249
6. „C. Calea Nouă Iacob Deal“	— „ —	150
7. C. „ing. Greceanu“	— „ —	20
8. C. „Rocca“	Greci	12
9. C. „Calea Nouă“	— „ —	50
10. C. „Ion Tănase“	Turcoaia	10
11. C. „Turcoaia“	Greci	130
12. C. „Rasim Serif“	Hirșova	14
13. C. „S.A.R.I.C.“	Jud. Constanța	28
		1.043

Industria metalurgică

1. „Atelier mecanic Oprică“	Medgidia	15
2. „ „ Energia“	Constanța	33
3. „I. Iorgu și I. Lamurianu“	— „ —	13
4. „Atelier mecanic Prini“	Călărași*	17
5. „ „ Ford“	Constanța	18
6. Fabr. „Getta“	— „—	142
7. „ „ Tomis“	— „—	34
8. „ „ Șuruburi	Cerna Vodă	142
9. Șantierul Naval Constanța	Constanța	2.684
10. Soc. Comunală de electricitate	— „—	98
11. Dir. Dunării Maritime	Sulina	498 dispersată
12. „Săgeata“ (societate de transport)	Constanța	43
13. Dir. Porturilor Maritime	— „—	645
14. „Uzinele Comunale“	— „—	267
		4.649

Industria textilă

1. Țesătoria „Dobrogeana“	Constanța	260
2. „Fuiorul Dobrogean“	Mangalia	55
3. Coop. „Sănătatea“	Constanța	13
4. Fabr. „Textila de in“	Fetești	40
		363

Industria chimică

1. Fabr. „Talpa“	Tulcea	41
2. „Fabr. de săpun Baciș și Gulea“	Constanța	11
		52

Industria alimentară

1. „Bella Gusta“, A.D. Nicolau	Constanța	24
2. „Dobrogea Orientală“	— „ —	22
3. „Fabrica de biscuiți Pandelaris“	— „ —	45
4. „Efremov“, paste făinoase	Tulcea	20
5. „Fabrica de ulei“	— „ —	25
6. „Horen“, fabrică de rahat	Constanța	45
7. „Moara Vineșiu“	Călărași	12
8. „Moara Dobrogeana“, C.N.R.	Constanța	10
9. „Moara Damadian“	— „ —	14
10. „Moara Gloria“	— „ —	18
11. „Geambazu și Sarasnologlu“ (fabrică de rahat)	— „ —	10
12. „Hamdjy Zade“ (rahat și bomboane)	— „ —	13
		258

Arte grafice

1. Tip. „Albania“	Constanța	31
2. „Lucrătorii asociați“	— „ —	18
		49

Construcții

1. „Fabr. de Var“	Isaccea	13
2. „Fabrica de cărămizi Hagianov“	Com. Manasia (Ialomița)	225
3. „Fabrica de cărămizi Pușchilă“	Cerna Vodă	25
4. Fabrica de ciment	— „ —	216
5. „Fabr. de caolin“	Măcin	10
6. „Fabr. de cherestea Avramide“	Tulcea	19
7. „Timplăria Gumuscian“	Constanța	15
8. „Fabr. Talpa“	Tulcea	41
9. „Fabr. Ceramica“	Medgidia	17
10. „Creditul minier“	Altin-Tepe	158
		698

Recapitulare

Petrolifere	749 salariați
Cariere	1.043
Metalurgice	4.649
Textile	368
Alimentare	258
Arte grafice	49
Construcții	698
Chimică	52

Șeful Inspectoratului muncii Constanța
Subinspector general, I. Popovici
/ssl/

Din totalizarea cifrelor de mai sus, reiese că în județul Constanța se aflau, în vara anului 1944, 6.173 salariați, în industrie, iar în județul Tulcea — 184.

**AN APPROACH TO THE HISTORY OF ROMANIAN INDUSTRY BETWEEN THE
TWO WORLD WARS
THE MAIN COMPONENTS OF THE INDUSTRIAL BRANCHES FROM DOBRUDJA**

STOICA LASCU

— Summary —

Between the two world wars the Textile and Leather Industry in Dobrudja had three main units: Tăbăcăria Românească — a tanning house — Constanța 1879), Tăbăcăria D. Caloyros (Constanța; with 18 workers in 1928); the Tanning House Factory „Talpa“ (Tulcea, 1919, the most important). Among the weaving mills, the most important one was the „Dobrogeana“ Factory (Constanța, 1938). The chemical industry was represented by some small workshops — of soap and oil. In Cernavodă we find between 1902 and 1930 an oil distillery, too. The wood industry was represented by the „Avramide“ Timbers Factory and by „St. Borș“ Timber Factory (Isaccea); in Constanța there were many mechanical joiner's workshops. No paper mills could be found in Dobrudja between the two world wars but there were many initiatives in this matter, unfortunately without finality. The building materials industry was of the best represented one in this area with the most important industrial unit — the Cernavodă Cement Factory (set up by some Belgian capitalists in 1899 — first year of production — 1902). There were also many brickyards and tiles factories. In 1912, one of the most important refractory brickyard and basalt tubes factory could be found in Medgidia. In Murfatlar there was a chalk factory. In the northern parts of Dobrudja there were important building sites for the extractive industry — granite, limestone and grit stone quarries. From 1919 the copper mine from Altîș-Tepe starts working. The graphic arts industry was also well represented in Constanța and Tulcea. In this matter, in 1938, we could find 8 printing houses in Constanța and 4 in Tulcea.